

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 321.01

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.4.3>

ШУСТРОВА К.В., ПАВЛІЧЕНКО Є.В.

**ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ
СОЦІАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ**

**PROSPECTS AND PROBLEMS OF THE FORMATION
OF A SOCIAL LEGAL STATE IN UKRAINE**

У статті відзначено, що згідно Конституції України є суверенною, незалежною, демократичною соціальною, правовою державою. Означене конституційне декларування вимагає визначення сутності, завдання, ознак та функцій саме соціальної держави. У національному правознавстві й державознавстві теорія соціальної держави перебуває поки що на початковій стадії формування.

Українські науковці питання становлення соціальної держави вивчаються з точки зору еволюційного підходу зі звертанням уваги на економічні проблеми розвитку соціальної держави та стану реформування економіки, глобалізації та формування громадянського суспільства.

У статті виявлені сучасні тенденції, стан, перспективи й особливості формування соціальної держави в Україні у розрізі сучасних політичних і соціально-економічних процесів.

Показано, що соціальна держава є специфічним типом високо розвинутої держави, в якій гарантується високий рівень соціальної захищеності усіх громадян на засадах активної діяльності держави з регулювання соціальної, економічної та інших сфер життєдіяльності суспільства, встановлення в ньому соціальної справедливості й солідарності.

Представлені ознаки соціальної держави, до яких віднесено наступне: передбачення щодо забезпечення розвинутого громадянського суспільства, розвиток ефективної правової системи; існування розвинутого соціального законодавства, в основі якого покладено принцип соціальної справедливості та прийняття до уваги виникаючих змін у здійсненні соціально-економічних процесів; гарантування соціальної захищеності основних прав громадян згідно до законодавчих настанов; запровадження соціальної політики, що забезпечує утвердження соціальної стабільності і гармонізації в суспільстві.

Показано, що для визначення шляхів формування соціальної держави необхідно мати надійний інструментарій оцінки даного напрямку. З цією метою доцільно розробити та запровадити на практиці індикатори соціальної якості життя для умов сучасного соціального розвитку.

Ключові слова: соціальна держава, індикатори, інструментарій, соціальний розвиток, соціальна справедливість, соціальна захищеність.

© ШУСТРОВА К.В. – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін (Криворізький факультет Національного університету «Одеська юридична академія»)

© ПАВЛІЧЕНКО Є.В. – кандидат юридичних наук доцент кафедри кримінально-правових дисциплін (Криворізький факультет Національного університету «Одеська юридична академія»)

The article notes that, according to the Constitution, Ukraine is a sovereign, independent, democratic, social, and legal state. The specified constitutional declaration requires the definition of the essence, tasks, features and functions of the social state itself. In national jurisprudence and political science, the theory of a welfare state is still at the initial stage of formation.

Ukrainian scientists study the issue of the formation of a welfare state from the point of view of an evolutionary approach, paying attention to the economic problems of the development of a welfare state and the state of economic reforms, globalization and the formation of civil society.

The article reveals the current trends, state, prospects and features of the formation of a social state in Ukraine under the terms of current political and socio-economic processes.

It is shown that a welfare state is a specific type of a highly developed state, which guarantees a high level of social protection of all citizens on the basis of active state activity to regulate social, economic and other spheres of society, establishing social justice and solidarity in it.

The features of a welfare state are presented, and include the following: provision of a developed civil society, development of an effective legal system; existence of developed social legislation based on the principle of social justice and taking into account emerging changes in the implementation of socio-economic processes; guaranteeing the social security of the basic rights of citizens in accordance with the legislative guidelines; introduction of social policy, which ensures the establishment of social stability and harmonization in society.

It is shown that in order to determine the ways of forming a social state, it is necessary to have a reliable set for evaluating this direction. For this purpose, it is expedient to develop and implement the indicators of social quality of life in practice for the conditions of modern social development.

Key words: *social state, indicators, tools, social development, social justice, social security.*

Постановка проблеми. У Конституції України, а саме у ст. 1 визначено, що Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. На сьогодні таке декларування окреслює як реальну дійсність, так і бажання й орієнтацію України та визначення намірів щодо подальшого її розвитку. Процеси національного розвитку України, її державного будівництва визначають суттєві зміни в усіх областях суспільного життя.

Зазначене конституційне декларування ставить перед суспільними науками та перед теорією держави та права актуальну задачу щодо визначення сутності, завдання, ознак та функцій саме соціальної держави, встановити її загальнотеоретичну характеристику, обґрунтувати шляхи побудови такої держави в Україні.

Така задача є досить актуальною оскільки без чіткої й цілісної науково-теоретичної концепції соціальної держави неможливо забезпечити її утвердження та функціонування.

У національному правознавстві й державознавстві теорія соціальної держави перебуває поки що на початковій стадії формування.

Вище означене визначає актуальність даного дослідження, на засадах якого мають бути окреслені загальнотеоретичні уявлення про сутність, завдання, ознаки та різновиди соціальної держави, що сприяло б її становленню в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На даний час визначена проблема становить предмет зацікавлення представників різних суспільних наук – правознавців, політологів, економістів, соціологів, філософів. Їй присвятили праці такі вітчизняні та зарубіжні вчені як О. Сіленко, О. Панкевич, Т. Гончарук-Чолач, Н. Джугла, М. Гурик, М. Шумка, П. Рабинович, Р. Дарендорф, А. Етціоні, М. Козюбра, Г. Ріттер, В. Роїк, К. Хессе, Х. Цахер та ін. Разом з тим, багато питань, пов'язаних із функціонуванням і розвитком соціальної держави, ще залишається малодослідженими.

Українські науковці питання становлення соціальної держави вивчаються з точки зору еволюційного підходу зі звертанням уваги на економічні проблеми розвитку соціальної держави та стану реформування економіки, глобалізації та формування громадянського суспільства [2], Наукові праці присвячені аналізу механізму реалізації її основних норм і функцій соціальної

держави [13]. Національні вчені визначають основні протиріччя формування соціальної політики та розробляють методологічні засади вибору пріоритетів і передумови формування нової моделі соціальної політики [17], Наукові дослідження звернені на становлення та розвиток сучасних моделей соціальної держави [4]. Науковці присвячують свої праці питанням вивчення специфічних особливостей іноземних моделей соціальної держави та їх еволюційного розвитку в умовах глобального розвитку [14]. Наукові дослідження присвячуються вивченню специфіки формування та розвитку систем соціального захисту, характеру взаємозв'язків соціальної держави та громадянського суспільства [8]. На даний час здійснюється обґрунтовуються особливості розвитку України, які перешкоджають позитивному сприйняттю ідей соціальної держави [12]. Також досліджується майбутній стан соціальної держави [3].

Однак, слід відзначити слабо розвинуті методологічних концепції розвитку соціальної держави.

Метою статті є виявити тенденції, стану, перспективи й особливості формування соціальної держави в Україні у розрізі сучасних політичних і соціально-економічних процесів.

Виклад основного матеріалу. За сучасного погляду науковців соціальна держава є специфічним типом високо розвинутої держави, в якій гарантується високий рівень соціальної захищеності усіх громадян на засадах активної діяльності держави з регулювання соціальної, економічної та інших сфер життєдіяльності суспільства, встановлення в ньому соціальної справедливості й солідарності [5, 6].

Соціальна держава характеризується високим рівнем поєднання цілей і гармонізації відносин державних інститутів та суспільства [7].

Соціальна держава – це держава, політичні засади якої спрямовані на формування умов, що забезпечують пристойне життя та незалежний розвиток людини.

Поняття «соціальна держава» було запроваджено до наукового обороту німецько-австрійським правознавцем, економістом та соціологом; автором поняття соціальна держава. Л. фон Штайном у 1850 р. [15].

Однак активна теоретична розробка даної проблеми розпочата в першій половині ХХ ст. Ідеологічною основою «соціальної держави» стали погляди англійського економіста Дж. Кейнса, який обґрунтував потребу державного втручання в соціально-економічну сферу з метою відвертання економічних криз, ліквідації безробіття, зростання добробуту населення на засадах найліпшого використання доходів соціальними групами [10].

Поняття «соціальна» передбачає, що держава реалізує таку основну функцію як соціальну, тобто приймає на себе зобов'язання забезпечити матеріальний добробут громадян, регулювати економіку, забезпечити захист економічних і соціальних прав людини.

До ознак соціальної держави можна віднести наступне:

– передбачення щодо забезпечення розвинутого громадянського суспільства, розвиток ефективної правової системи;

– існування розвинутого соціального законодавства, в основі якого покладено принцип соціальної справедливості та прийняття до уваги виникаючих зміни у здійсненні соціально-економічних процесів;

– гарантування соціальної захищеності основних прав громадян згідно до законодавчих настанов;

– запровадження соціальної політики, що забезпечує утвердження соціальної стабільності і гармонізації в суспільстві.

Сучасні наукові дослідження вирізняються широким визначенням сутності соціальної держави. та виділяються певні її моделі. Так, виділяють класичні моделі: соціал-демократична, корпоративістська, ліберальна, котрі за часом модернізуються та неомоделі, які лише формуються і поки не підтвердили готовності до впровадження, це проект єдиної соціальної моделі ЄС.

Можна відзначити сучасну трансформацію традиційної соціал-демократичної моделі, у територіальному аспекті це скандинавська модель, котра ґрунтується на фінансуванні соціального забезпечення на засадах прогресивного оподаткування, на державному регулюванні умов праці та мінімізації розриву в доходах громадян, відбуваються в напрямку до ліберальної моделі, особливостю якої є активізація працездатного населення.

Відомою є корпоративістська модель або модель Бісмарка, яка названа континентальною. Дана модель вважається переважаною соціальними послугами, трансформується за напрямом підтримки самозайнятості та тимчасової зайнятості, розширення приватного сектора в соціальній сфері, підвищення рівня страхових, пенсійних і медичних внесків.

Виділяється ліберальна або залишкова, плюралістична модель соціальної держави, що стала концептуально-інституціональною основою соціального розвитку США, ґрунтується на максимальному використанні ринкових механізмів у вирішенні соціальних проблем, поєднуючи короткострокові заходи для якнайшвидшого виходу з фінансово-економічної кризи та перспективного реформування. Американський досвід функціонування ліберальної моделі соціальної держави визначає необхідність тісної взаємодії державних, приватних, громадських структур, кожного працездатного громадянина у вирішенні соціальних проблем за збереження координаційної та контрольної ролі держави.

Модернізовані елементи класичних моделей соціальної держави є основою формування єдиної європейської соціальної моделі, в яку покладено корпоративну соціальну відповідальність і партнерство між державним і приватним секторами, а переважаючими напрямками стають збалансованість економічного та соціального розвитку, активна політика зайнятості, ефективність державної соціальної політики, соціальний діалог і соціальна активність, реалізація таких цінностей, як рівність, солідарність і субсидіарність [6].

На даний час зарубіжні вчені виділяють три моделі соціальної держави: позитивну державу (США), в якій соціальна політика держави є засобом контролю; власне соціальну державу (Великобританія), в якій соціальна політика держави є засобом забезпечення повної зайнятості; державу добробуту (Нідерланди), в якій соціальна політика держави функціонує як засіб забезпечення рівності, кооперації й солідарності.

На сьогодні проводиться активна соціальна діяльність держави, яка спрямована на встановлення соціальної допомоги різним верстам населення, надання громадянам доступу до якісної освіти, охорони здоров'я, а отже, створення можливостей для формування ефективного людського капіталу

. Слід зазначити, що важливою особливістю класичної соціальної держави є поширення її впливу на абсолютну більшість населення.

Для визначення шляхів формування соціальної держави необхідно мати надійний інструментарій оцінки даного напрямку. З цією метою доцільно розробити та запровадити на практиці індикатори соціальної якості життя для умов сучасного соціального розвитку.

По-перше, найважливішим індикатором соціальної якості життя є створення сітки соціальної безпеки. В Україні цей процес знаходиться на початковому етапі, оскільки більша частина населення існує в нелегких умовах, пов'язаних із матеріальною незабезпеченістю, з проблемами із навчанням, відсутністю нормальних життєвих умов тощо. Іншими словами, соціальні, економічні, культурні права громадян не є забезпеченими.

Розшарування суспільства за доходами перевищило гранично допустимий рівень.

Десятикратна різниця в доходах самих багатих та самих бідних прошарків населення є критичним. У державах Євросоюзу таке співвідношення складає 3 – 5 разів.

Такий стан свідчить про те, що держава не виконує свої соціальні функції, пов'язані з ліквідацією критичних диспропорцій у стані різних категорій населення.

.Отже, потрібно усвідомити, що соціальна діяльність держави є важливою умовою розвитку суспільства, його нормальної життєдіяльності.

Корупція, котра пронизує усі владні структур є порушенням законності, злочинні методи збагачення певного прошарку населення відділяють створення дійсної, а не ілюзійної соціальної діяльності держави.

Порушення прав та свобод громадян не зменшується внаслідок відсутності соціального партнерства.

З метою уникнення цих проблем потрібно усвідомити органами влади вади соціальних проблем, від їх вирішення залежить національна безпека, стабільність та стійкість розвитку суспільства.

Отже виникає необхідність проведення оцінки соціального стану суспільства з метою визначення стратегії розвитку, плани та перспективи розвитку мають стати реальними, а не декларованими.

Для проведення оцінки перспективного розвитку соціальної державності в Україні треба визначити точку відліку, з якої починається тривалий шлях до формування соціальної держави.

Перш за все потрібно вирівнювати соціальну нерівність. Якщо бідність, отримання доходів нижче прожиткового мінімуму, то відбувається накопичення негативних тенденцій в суспільстві. У такій ситуації зростає роль соціальної держави.

Якщо нерівність переростає у соціальну патологію, яка руйнує солідарність, котра відчужує людину від влади, то соціальна держава повинна вирівнювати крайні форми соціальної нерівності.

Збиткова соціальна нерівність перешкоджає участі в суспільному політичному житті значної частини громадян. В такій ситуації соціальна якість життя, що включає всі компоненти суспільного, політичного та соціального життя є неможливим без державних заходів, пов'язаних із запровадження прогресивного оподаткування, соціальної відповідальності, інноваційної орієнтації.

Подолання контрастів у соціальному стані людей, створення умов для зростання життєвого рівня більшості верст населення, що відчувають труднощі в забезпеченні соціальних, економічних та культурних прав є початковим етапом у створенні умов соціальної безпеки та поліпшення якості життя.

По-друге, необхідним індикатором соціальної якості життя є єднання суспільства, солідарність, прихильність до найважливіших цінностей.

Соціальна держава повинна створюватися об'єднаними зусиллями держави, суспільства, громадян. Об'ємне солідарне громадянське суспільство є важливою умовою формування сучасної правової держави.

На жаль створенню такого суспільства перешкоджають розкол, жорстка система нерівності, байдужість державних структур до складеної ситуації.

Перешкоджання такого розколу неможливе без об'єднання зусиль держави, громадських об'єднань, бізнесу.

Участь та взаємодія інститутів держави, різних об'єднань, суспільного руху, тобто міжсекторна взаємодія має важливе значення для консолідації, створення соціальної держави.

Згуртованість передбачає працюючу систему соціального партнерства.

Однак соціальне партнерство не слід вважати значимим регулятором соціальних відносин. На загальнонаціональному рівні важливі рішення приймаються поза рамками соціального партнерства.

З метою досягнення соціальної якості життя в Україні, забезпечення її інноваційного розвитку потрібно формувати та розвивати усі соціальні структури громадянського суспільства.

Труднощі формування громадянського суспільства в Україні обумовлені пасивністю громадян.

По-третє, потрібно використовувати такий індикатор соціальної честі як входження в соціальну сферу, в систему соціальної безпеки, важливою умовою котрої є забезпечення трудової зайнятості населення.

Провідним завданням соціальної держави має стати подолання соціальної відчуженості, формування консолідованого суспільства. Це потребує солідарності суспільства. Слід розширити повноваження громадян самостійно захищати свої права.

Прийняття заходів соціального характеру державними органами потребує наявності достовірної інформації про очікування населення та його потреби.

Діяльність держави щодо забезпечення матеріального благополуччя та утвердження демократичних принципів, заснованих на солідарності, справедливості полягає у здійсненні наступних задач:

- організації економічного розвитку, котрий має забезпечити зростання ВВП, яке дозволить встановити високі гарантії економічних, соціальних та культурних прав громадян на основі збільшення питомої ваги соціальних витрат у бюджеті, формування соціальних програм, організації державних фондів підтримки, екологічних заходів, встановлення контролю за рухом грошових коштів;

- розвиток інноваційної економіки, заснованої на наукоємних виробництвах, вкладення коштів у розвиток людського капіталу, випуск конкурентоспроможної продукції, стимулювання споживчого попиту;

- здійснення контролю за станом ринку праці;

- забезпечення раціонального розміщення виробництва з метою зростання робочих місць;

- раціональне вирішення земельних відносин.

- забезпечення прогресивного оподаткування;

- поліпшення процесу виробничого навчання з метою ліквідації нестачі у професійних працівниках;

- формування ефективної інфраструктури;

– використання конструктивних норм та принципів для забезпечення діалогу влади і громадян.

Можна стверджувати, що створення соціальної держави є результатом взаємних дій влади та громадян. Треба вказати, що без участі громадян неможливо вирішити соціальні проблеми. У свідомості громадян має бути встановлено обов'язок щодо добросовісного виконання своїх трудових зобов'язань. Це породжує право громадян розраховувати на соціально допомогу від держави. Така допомога розглядається як закономірна реалізація взаємних прав та обов'язків громадян та держави.

З метою формування ефективної соціальної держави потрібно поліпшити розвиток соціальної політики, її основне призначення повинне полягати у забезпеченні розвитку соціальної сфери з метою підвищення рівня життя громадян та створення ефективної системи соціального захисту і соціального забезпечення.

Поліпшення активізації соціальної політики треба вважати провідним фактором розвитку соціальної держави.

Подальший розвиток соціальної держави має бути пов'язаним із дійсною реалізацією цінності соціальної справедливості та забезпечення соціального прогресу

До основних пріоритетів соціальної держави потрібно віднести соціальний захист громадян, ліквідацію соціальних конфліктів, та створення умов забезпечення гідного життя громадян на засадах дотримання соціальних стандартів.

Провідним завданням соціальної держави має бути захист прав, свобод, законних інтересів усіх її громадян а також зниження соціальної напруженості в країні.

Важливим напрямом поліпшення становлення соціальної держави має бути практична реалізація її функцій, до яких повинні належати наступні.

– захисна, що передбачає створення механізму гарантування соціально-економічної безпеки людини через усунення й попередження ризиків та їх наслідків, у забезпеченні системи захисту від наявних та можливих порушень прав і свобод особистості, а також – у реалізації державних соціальних гарантій, стандартів та нормативів;

– стимулююча, що передбачає створення системи заохочень до соціально-економічної активності, ініціативи та ефективного використання підприємницького потенціалу. Важливим стимулом виступає дотримання високих стандартів життя і умов для людського розвитку;

– інтегративна як забезпечення суспільної злагоди, запобігання маргіналізації та поляризації суспільства, його фрагментації на соціально ізольовані верстви та групи;

– інвестиційна, що означає розвиток соціальної інфраструктури, забезпечення доступності охорони здоров'я, освіти, духовно-культурних здобутків. Саме ці напрямки соціальної політики є необхідними інвестиціями у майбутній добробут держави.

– соціального контролю, що означає наявність механізму, за допомогою якого суспільство і його елементи забезпечують дотримання певних правил, порушення яких завдає шкоди функціонуванню всієї соціальної системи.

На даний час в Україні потрібно сформувати правові засади розвитку соціальної держави, під якими потрібно розуміти стабільну правову систему, ефективну нормативно-правову базу, спрямовану на оптимальне законодавче забезпечення суспільних, соціальних перетворень в Україні. Поліпшення правових засад діяльності соціальної держави повинні бути направлені на постійне удосконалення законодавчої бази її діяльності, приведення законодавства України у сфері соціального розвитку та в інших сферах суспільного життя до європейських правових стандартів.

Висновки. Під соціальною державою слід розуміти державу, котра має намір забезпечити кожному громадянину гідні умови існування, соціальну захищеність, співучасть в управлінні виробництвом, порівняно однакові життєві шанси, можливості для самореалізації особистості в суспільстві.

Формування соціальної держави України та соціальної якості життя треба розглядати як тривалий терміновий період. Для цього потрібно максимально знизити обмеженість фінансових ресурсів, поліпшити консолідацію суспільства. Для побудови соціальної держави потрібно скоординувати дії держави, суспільства, громадян.

Цей шлях потрібно пройти для забезпечення достойного життя народу, реалізації політичних, економічних, соціальних і культурних прав громадян.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. 141 с.
2. Геєць В. М. Яке майбутнє у соціальної держави? Економіка України. 2013. № 7. С. 4–20.
3. Гончарук-Чолач Т.В., Джугла Н.В. Політична соціологія: навчальний посібник. За ред. Гончарук-Чолач Т.В. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр "Економічна думка ТНЕУ". 2018. 250 с.
4. Єлагін В. П. Сучасна парадигма розбудови соціальної держави в Україні : монографія. Ред.: Т. В. Кузнякова; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харків. регіон. ін-т держ. упр. Харків : Магістр. 2011. 242 с.
5. Колод А. М. Глобальні трансформації індивідуалізованого суспільства: наслідки та уроки. Міжнародна економічна політика. 2014. № 1(20). С. 5–22.
6. Кресіна І., Хома Н. Моделі соціальної держави: модернізуючий вплив глобалізації. Публічне право. 2015. № 1. С. 185–196.
7. Марков К. А. Проблема визначення поняття соціальної держави в науці. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2015. Вип. 5. С. 27–36.
8. Овсієнко О. В. Розбудова соціальної держави в Україні: пошук оптимальної економічної моделі. Вісн. Нац. ун-ту "Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого". Серія : Економічна. 2015. № 1. С. 185–196.
9. Панкевич О.З. Соціальна держава. Проблеми загальної теорії. Монографія. За заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. П.М. Рабіновича. Львів: Львівський юридичний інститут МВС України. 2004. 183 с.
10. Ротар Н. Кейнс Джон Мейнард. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво. 2011. 325 с.
11. Сіленко А.О. Економічна політика України: політичні підсумки реформування. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини. 2017. № 10. С. 174–178.
12. Сковронський Д. М. Політичні та економічні трансформації соціальної держави : монографія; Нац. ун-т "Львів. політехніка. Навч.-наук. ін-т права та психології". Львів : Афіша. 2015. 199 с.
13. Соціальна держава: український вибір. Монографія. В. А. Гошовська, Л. І. Ільчук, Н. П. Баранова та ін; Центр перспектив. соц. досліджень, М-во праці та соц. політики, НАН України. 2-ге вид. Київ, 2007. 335 с.
14. Хома Н. М. Моделі соціальної держави: світовий та український досвід : монографія; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ : Юрид. думка. 2012. 591 с.
15. Штейн. Юридична енциклопедія: у 6 т. Ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана. 2004.Т. 6: Т – Я. 768 с.
16. Шемшученко Ю. Правові чинники формування соціально-економічної моделі України. Вісник НАН України. Видавничий дім "Академперіодика" НАН України. 2001. С. 14–22.
17. Україна як соціальна держава: гасло для політичної конкуренції чи шлях до солідаризації суспільства : аналіт. доп. О. М. Пищуліна, С. І. Лавриненко, Я. А. Жаліло, Д. С. Покришка ; Нац. ін-т стратегіч. досліджень. Київ. 2009. 108 с.